

DEDE KORKUT EYDÜR: KARA TAGDAN AŞAR OLSAN AŞIT VERSÜN, KANLI SUDAN GEÇER OLSAN GEÇİT VERSÜN!

Sadettin ÖZÇELİK*

Özet

Dede Korkut metni, çözülmesi gereken sorunlar için bize çoğu zaman farklı ipuçları sunar. Söz gelişi anlatıcı ozanın metnin farklı yerlerinde kullanmış olduğu benzer söyleyiş kalıpları, deyimler veya kelimeler bunlardan bazılarıdır. Bu ipuçları ile bağlamın kılavuzluğunda metni doğru anlamamız kolaylaşır. Yani Dede Korkut metni içerdiği örneklerle metindeki yanlış yazımlar veya yanlış okumalar konusunda bize ışık tutabilir.

Bu makalede, *Basat Tepegözi Öldürdüğü Boy/ Drs.119a.11*'de geçen aşağıdaki ibare ile ilgili yanlış yazım ve yanlış okumalardan kaynaklanmış sorunlar üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Dede Korkut, dağ, aşit, aşar ol-/ su, geçit, geçer ol-.

**DEDE KORKUT SAYS: WHEN YOU WANT TO CROSS OVER THE
BLACK MOUNTAIN, MY GOD GRANT YOU STRAIT; WHEN YOU
WANT TO PASS THE WILD WATER, MY GOD GRANT YOU
PASSAGE**

Abstract

Dede Korkut text offers different clues us for the problems to be solved most of the time. For instance, similar utterance patterns, words or phrases which the narrator poet had used in different parts of the text are some of them. To understand the text correctly easier guided by the context and these clues. So Dede Korkut text can shed light on us with examples contained in, about misspellings or incorrect readings in the text.

In this article, focuses on problems due to misspellings and incorrect readings with the following expression in the *Basat Tepegözi Öldürdüğü Boy/ Drs.119a.11*.

Keywords: Dede Korkut, dağ, aşit, aşar ol-/ su, geçit, geçer ol-.

Basat Tepegözi Öldürdüğü Boy'un sonunda Dede Korkut, Tepegöz'ü öldürmüş olan Basat'ın törenine katılarak kendisine hayır dualarda bulunur. Ozan, bu olayı şöyle aktarır: "Dedem Korkud gelüben şadılık çaldı, gazi erenler başına ne geldi-gin eyidi verdi, hem Basata alkış verdi:

'Kara taga **a! yetdügün**de aşit versün,

Kanlu kanlu sulardan [**geçer olsan**] geçit versün', dedi.

'Erligile kardaşuñ kanın aldunç,

Kalın Oguz beglerini buñdan kurtardunç.

* Prof. Dr.; Dicle Üniversitesi, Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, sozcelik@dicle.edu.tr.

Kadir Allah yüzün ag etsün Basat!” dedi. (Drs.119a.11-119b.1)

Dede Korkut’un yukarıdaki *soylamasının* ilk dizesinde koyu puntolarla yazılmış ve tamir edilmiş olan kısımlarla ilgili bazı yazım ve okuma sorunları bulunuyor. Bu sorunlara aşağıda değinerek bir okuma teklifi sunacağız. Öncelikle söz konusu birinci dizinin metindeki yazılışını ve araştırmacılar tarafından nasıl okunmuş olduğunu görelim:

قَرَه طَاغَة ایتدو کله ایشیت ویرسون

“Kara tağa ayıtduğunda **işit** virsün” (Ergin 234: 11)

“Kara dağa yetdüğünde **aşıt** virsün” (Gökyay, OŞG: 114.29)

“Kara tağa yètdüğünde **aşıt** vèrsün” (Tezcan, Özçelik 119a.11)

M. Ergin, *işit* okuduğu kelimeye dizinde “*işitme, işitilen şey, ses, cevap*” (MEII: 155) anlamlarını vermiş ve kelimeyi “*cevap*” (1971: 183) şeklinde tercüme etmiştir.

O. Ş. Gökyay, *aşıt* olarak okuduğu kelime için “*dağın aşılacak yolu, beli; iki dere arasındaki sırtımsı yükseklikler, sırt gerisi; geçit, aşılacak yer*” (OŞG: 166-167) anlamlarını vermiş ve kelimeyi “*aşıt*” (1995: 136) şeklinde tercüme etmiştir.

T. Tekin, yazdığı küçük notta Ergin’in okuyuşunu haklı bulmuş ve verdiği anlamı desteklemiş; ancak kelimenin ince sıradan okunması gerektiğini belirtmiştir:

Bu mısraın üçüncü kelimesi D 234’te ایتدو کله *eytdüğünde* şeklindedir. Buna rağmen Ergin’in kelimeyi art ünlülü okuması hatalıdır. Öte yandan Gökyay’ın bu kelimeyi ایتدو کله *yetdüğünde* yerine, ایشیت *işit* kelimesinin de *aşıt* yerine müstensih yanlışı olduğu yolundaki görüşüne katılmak zordur. Türkçede *eşid-* fiili daha basit bir *eş-* köküne gider: Küer. *eş-*, Sağ. Koyb. *es-*, Hak. *is-*, ‘işitmek’. DK’daki *işit* bu kökten *-t* eki ile yapılmış bir isim olabilir. Bu takdirde mısra ‘Kara dağa sorduğunda (sana) cevap versin’ anlamında olur (Tekin 1986: 155).

M. S. Kaçalın, 1998’de sunduğu bir bildiride “*işit* (D. 234₁₁): *Karşılığı ‘yankı’ olarak düzeltilmelidir*” (Kaçalın 2004: 96) demiştir.

S. Tezcan, yazdığı notta Tekin’in yukarıdaki notunu atlamış ve Ergin’in okuyuşuna Tekin’in yaptığı aynı itirazı yapmış, Gökyay’ın okuyuşunu doğru bulduğunu belirtmiştir.

“...Aslında burada metin bütünüyle bozuktur, Gökyay’ın metin onarımı doğrudur: ایتدو کله *eytdüğünde* okunabilecek biçimde yazılmış olan sözcük ایتدو کله *yètdüğünde*, ایشیت *işit* okunabilecek biçimde yazılmış olan sözcük de ایشیت *aşıt* olarak düzeltilerek okunmalıdır (bk. Gökyay, metin s. 114, satır 29).” (DKON: 318).

2004 Yılında *Bilig* dergisinde söz konusu ibareyle ilgili bir makale yayımlanmıştır. Makalede söz konusu kelimelerin daha önce nasıl okunmuş olduğu verilmiş; ancak makalenin kaynakçasında yer alan yukarıda verdiğim Kaçalın'ın bildirisindeki okuma teklifi ile makalenin kaynakçasında yer almayan Tekin'in görüşleri atlanmıştır. Yine makalede, Ergin'in okuyuş şekliyle anlamlandırması tercih edilmiş ve makalede atlanmış olan Tekin'in yukarıdaki alıntıda verilmiş olan görüşleri savunulmuştur. Makalenin sonlarında ise şu tespitlere yer verilmiştir:

İşit: Ses, cevap (yanıt), karşılık verme anlamlarında; *aşıt* da yol, geçit manalarında kullanılır. İlk bakışta *aşıt* okunuşu mana açısından doğru gibi görünüyorsa da, alt alta iki dizide aynı manaya gelecek iki kelimeyi (*aşıt* ve *geçit*) kullanmak kafiye güzelliği açısından, belâgat açısından, mana açısından pek yerinde görünmemektedir. Yani *aşıt* ve *geçit* kelimelerinden birisinin farklı olması gerekir. Metinde de açıkça *işit* okunacak şekilde (ایشیت olarak) görülmektedir. Ayrıca Dede Korkut metninin tamamına baktığımızda şu gerçeğe karşılaşıyoruz:

Aşıt kelimesi eserde bir yerde tespit edilmektedir ve bu kelime de aşut (اشوت) olarak okunacak biçimde yazılmıştır (Ergin 1989: 75/7, tıpkıbasım), yani şın harfinden sonra bir vav vardır. Devrin diğer eserlerinde de görüleceği gibi, mesela Garib-nâme'deki

Ne *aşut* var ol cihânda ne geçüt

Anda ne harkât u cünbiş ne süküt

(...) beyitinde de olduğu gibi kelimenin imlâsı açıkça *aşut* (اشوت) okunacak şekildedir. Durum bu şekilde olunca açıkça *işit* olarak ایشیت yazılan kelimeyi zorlayarak ve *aşut* kelimesinin devrin eserlerinde ve Dede Korkut'taki imlâsını görmezden gelerek *aşıt* okumak gereksizdir ve hatalıdır." (Karasoy- Yavuz 2004: 110).

Gökyay'ın *aşıt* ve *yetdüğünde* şeklindeki okuyuşuna *a!* ünlemini ekleyerek ve bir tamir yaparak yaparak katılıyorum:

“kara taga **a yetdüğünde** *aşıt* versün,

Kanlu kanlu sulardan **[geçer olsan]** *geçit* versün”

Söz konusu deyim *aşıt ver-* şeklinde okuyan araştırmacıların okumalarını doğru fakat eksik bulduğumu belirterek bu konudaki gerekçelerimi sunmak istiyorum:

* Metinde doğru yazılmış olduğu belirtilerek *işit* okunan ve ‘ses, cevap (yanıt), karşılık verme’ şeklinde anlamlandırılmış olan kelime, Dede Korkut’un bir başka yerinde veya başka bir metinde gösterilememiştir.

* Metin okumalarında kelimelerle ilgili teklifin metnin bağlamına uyup uymadığı kontrol edilmelidir. Söz konusu makalede Garib-nâme’den örnek olarak gösterilen beytin “*Ne aşut var ol cihānda ne geçit*” dizesinde de *aşut* ve *geçit* kelimelerinin -Dede Korkut’ta olduğu gibi- yan yana kullanılmış olduğu görülüyor.

* Söz konusu *aş-* ve *geç-* fiilleri farklı şeyleri ifade eder. *Türkçe Sözlük*’te *aşut* kelimesi için “*aşılacak yer, dağ geçidi*” (2005: 138a) anlamları verilmiştir. Ayrıca Derleme Sözlüğünde *aşut* için “*Dağ ve tepelerin üzerinden arka kısma aşılacak yer*” (DerS: 357) anlamı verilmiştir. *Türkçe Sözlük*’te *geçit* vermek deyimini ise “*çay, ırmak, dağ vb. geçilecek bir yeri olmak*” (2005: 738b) şeklinde tanımlanmıştır.

* Söz konusu kelimelerin veya benzer cümle ve söyleyişlerin hem Dede Korkut’ta hem de diğer tarihî metinlerdeki varlığı, anlamı; tespitimizi güçlendirmek ve gelebilecek itirazlara cevap vermek için araştırılmalıdır. Dede Korkut’ta *dağlar* için *aş-* fiili, *sular* için *geç-* fiili birlikte kullanılır ve metinde geçen cümle bu anlamda bir söz kalıbıdır. Bu nedenle söz konusu fiillerin alt alta iki dizede geçmesinde yadırganacak bir durum yoktur ve iki fiilin anlamı kesinlikle aynı değildir. Ayrıca, dağların yüksekliği karşısında *aş-* fiilinin, suyun derinliği karşısında ise *geç-* fiilinin kullanılması metne çok yakışan ve gayet uygun düşen bir tasvir de içerir.

Nitekim aynı fiillerin (*aş-*, *geç-*) Dede Korkut’ta geçen şu cümlelerde de *dağ(lar)* ve *su(lar)* için sözünü ettiğimiz şekilde ayrı ayrı kullanıldığı görülüyor:

Drs.95a.12: “Kara kara **taglardan** haber **aşa**,

Kanlu kanlu **sulardan** haber **geçe**”

Drs.124a.5-6: “Kara kara **taglardan** haber **aşmış**,

Kanlu kanlu **sulardan** haber **geçmiş**.”

Drs.130a.1: “Kara kara **taglardan** haber **aşdı**,

kanlu kanlu **sulardan** haber **geçdi**”

Drs.43b.9: “Karşu yatan kara **taguñı aşmaga** gelmişem,

Akındılı görklü **suyuñı geçmege** gelmişem.”

Drs.91b.6: “Karşu yatan kara **taguñı aşmaga** gelmişem”

akındılı [görklü] **suyunı geçmege** gelmişem”

Drs.95a.8: “Arhu Beli ala **tagı** dünin **aşduñ**,

Akındılı [görklü] **suyın dünin geçdüñ**”

Drs.95a.12: “Kara kara **taglardan** haber **aşa**,

Kanlu kanlu **sulardan** haber **geçe**”

Drs.121b.3: “Arku Beli ala **tagdan** dünin **aşduñ**,

akındılı görklü **sudan** dünin **geçdüñ**”

Drs.121b.11: “Arku Beli ala **tagdan** dünin **aşdum**,

Akındılı görkli **suyu** dilüp dünin **geçdüm**”

Drs.124a.6: “Kara kara **taglardan** haber **aşmış**,

Kanlu kanlu **sulardan** haber **geçmiş**.”

Drs.130a.1-2: “kara kara **taglardan** haber **aşdı**,

kanlu kanlu **sulardan** haber **geçdi**”

Drs.135b.5: “Arku Beli ala **tagdan** dünin **aşan** [yigit]

Akındılı görkli **suyı** dilüp **geçen** [yigit]”

* Tonyukuk yazıtında da *dağ* için *aş-*, *ırmak* için *geç-* fiilleri kullanılmıştır:

“**Altun** yışıg yolsuzun **aştımız**, **irtiş** ögüzüg keçıgsızın **keçtimiz** = **Altın dağı** yol olmaksızın **aştık**, İrtiş **nehri**ni geçit olmaksızın **geçtik**” (Tekin 1994 Tonyukuk/ Kuzey 11).

* Söz konusu dizelerde Dede Korkut, Tepegöz’ü öldürmüş olan Basat’a seslenmekte ve metafor olarak kullandığı kelimelerle (*dağ*, *su*) kendisine hayır duada bulunmaktadır. Nitekim Dede Korkut, *Beyrek Boyunda* Bay Bora’ya seslenerek, aynı hayır duayı Bay Bora’nın şahsında, oğlu Beyrek için benzer şekilde yapmıştır:

Drs.39b.6-8: “Karşu yatan kara karlı **taglardan** **aşar** olsa

Allah te‘ala senüñ oğluña **aşut versün!**

Kanlu kanlu **sulardan** **geçer** olsa **geçit versün!**”

* Dede Korkut’ta *aşıt* kelimesinin sadece Drs.39b.7’de geçtiği ve *aşut* okunacak biçimde (اشوت) yazılmış olduğu doğrudur. Ancak bu durum, Dede Korkut’ta kelimenin bütün örneklerinin bu şekilde geçmesi gerektiği anlamına gelmez. Çünkü metinde geçen bazı ek ve

kelimelerde düzlük yuvarlaklık bakımından bir tutarlılık yoktur; yani iki şekilli yazım örnekleri vardır. Konu ile ilgili tespit edebildiğimiz örnekler şunlardır:

deli ¹ دلي	sağallı ² سقاللى	görkli ³ گوركلي	ulı ⁴ اولي	yoğarı ⁵ يوقاري
delü ⁶ دلو	sağallu ⁷ سقاللو/سقاللو	görklü ⁸ گوركلو	ulu ⁹ اولو	yoğaru ¹⁰ يوقارو

* O halde burada bir yazım yanlışı ile mi karşı karşıyayız? Bu soruya şöyle cevap verilebilir: Metinde *işit* okunacak şekilde (ایشیت) yazılmış olan kelimenin *aşit* okunması için sadece *ye* ve *şın* harflerindeki noktaların sağa ve sola kayması/ kaydırılması yeterlidir:

ایشیت → ایشیت

Nitekim Dresden yazıcısı, bazı harflerin noktalarını sağa veya sola kaydırarak yazmıştır ve bu tür yazım yanlışlarından dolayı bazı kelimelerin doğru okunması veya anlaşılması uzun zaman almıştır; söz konusu kelime de bunlardan biridir. Fikir vermesi bakımından bir tablo üzerinde noktaları sağa sola kaydırılarak yazılmış olan birkaç örnek verelim. Aşağıdaki tablonun birinci sütunda kelimenin metindeki yazılışı, ikinci sütunda kelimenin doğru yazım şekli, üçüncü sütunda kelimenin okunuşu ve dördüncü sütunda sayfa ve satır numarası gösterilmiştir:

Metindeki yazım	Doğru Yazım	Okunuş	Sayfa ve Satır numarası
بغلادي	بغلادي	bağladı 'kuşandı'	120a.7
بنديا	بندي	bindi	150a.2
بغور	بغور	buğur 'bu defa'	58b.10
کلينده	کلينده	geliniyle	102a.10
گنبد	گنبد	günbed 'mağara'	116b.5

* Yukarıda da belirtildiği gibi ele alınan iki kelimenin geçtiği bu *soylama*, Basat boyunda geçer. Basat, boyun sonunda Oğuzların başına bela kesilmiş olan Tepegöz'ü öldürür. Bunun üzerine Dede Korkut gelir ve bu *soylama* ile Basat'a hayır duada bulunur. Ancak, Basat'ın gösterdiği kahramanlığın büyüklüğüne karşılık hikâyenin sonundaki bu *soylamanın* başka boylarda yer alan benzer *soylamalara* göre çok kısa olması (yedi cümle) dikkat çekicidir. *Soylamanın* kısa olması, anlatıcı ozan(lar)dan kaynaklanmış olmalıdır. Anlatıcı ozan(lar)ın ezberlerindeki hikâyeleri farklı etkiler altında, farklı sebeplerle bilerek veya bilmeksizin

¹ Drs.42b.9, 56a.6, 58a.13, 79b.1, 79b.12, 80a.5, 80a.10, 80b.3, 80b.5, 80b.7...

² Drs.117b.8

³ Drs.4b.12, 4b.13, 4b.13, 5a.1, 5a.2, 5a.3, 5a.5, 5a.6, 5a.7, 5a.8, 5a.9, 5a.10, 5a.10...

⁴ Drs.9a.9

⁵ Drs.91a.13, 95b.07, 101a.10, 106b.7, 152b.07.

⁶ Drs.42b.9, 43a.4, 45a.6, 56b.11, 57a.13, 57b.4, 57b.11, 58a.5, 58a.9, 58b.9...

⁷ Drs.18b.2, 19b.8, 75a.6, 112b.13, 113b.5, 114b.3, 118a.4, 126a.3, 128a.9, 135b.6, 135b.10, 137a.11.

⁸ Drs.35a.2, 35a.10, 43b.2, 43b.9, 62a.4, 63a.7, 65a.12, 68a.4, 73b.3, 75b.2...

⁹ Drs.9a.11, 21b.8, 50a.11, 54b.2, 55a.3, 72a.2, 75a.3, 80a.13, 86a.12, 95b.3, 96a.8...

¹⁰ Drs.44a.12, 51b.11, 123b.10, 127a.8.

değiştirmesi; yani uzatıp kısaltması her zaman mümkündür. Nitekim Dede Korkut metni ile ilgili tespitler yapılırken dikkate alınması gereken önemli konulardan biri de budur.

Bu konuyu biraz açarsak şöyle bir tahminde bulunabiliriz. Dede Korkut'un yukarıda sözünü ettiğimiz Bay Bora'nın şahsında, oğlu Beyrek'e hayır dua ettiği şu satırlarda olduğu gibi ozan kalıplaşmış olan ifadeleri kullanarak dua etmek; yani aynı hayır duaları Basat için yapmak istedi:

Drs.39b.6-8: “Karşu yatan kara karlı **taglardan aşar** olsa

Allah te'ala senüñ oğluña **aşut** versün!

Kanlu kanlu **sulardan geçer** olsa **geçit** versün!”

Ancak ozan, Basat'a hitaben *tag(lar)dan aşar olsañ...* diyeceği yerde *taga yetdügünde...* ifadesini kullandı, yanlış yaptığını farketti, durakladı ve tereddüt etti; tam burada *a!* diyerek kalıp sözü hatırlamaya çalıştı; fakat söz diziminin değiştiğini fark edince *aşut versün!* diyerek söze devam etti. İkinci dizide “*Kanlu kanlu sulardan geçer olsañ geçit versün*” demesi gerekiyordu; ancak önceki dizide [*aşar olsañ*] kelimelerini atlamış olduğu için bu dizeyi ister istemez “*Kanlu kanlu sulardan geçit versün*” şeklinde önceki dizeye uydurmak zorunda kaldı. Nitekim ikinci dizide *sulardan* kelimesinin -yukarıdaki örnekle söyleyiş olarak aynı- kalmış olması da önceki dize ile uyumu bozmuştur; bu durum da düşüncemizde haklı olduğumuzu gösterir. İkinci dizenin birinciye uyumlu olması için Drs.39b.6-8'de geçen yukarıdaki örneğe göre dizelerin en azından şöyle söylenmiş olması gerekirdi:

“kara taga **a! yetdügünde aşut** versün,

Kanlu kanlu sulardan [**geçer olsañ**] *geçit* versün”

Söz konusu örnekler, Dede Korkut metninin anlatıcı ozanların etkisinde nasıl değiştiğini, aynı zamanda sözlü dilde hikâyelerin değişime ne kadar açık olduğunu gösteriyor.

Kaynaklar ve Kısaltmalar

Drs. Dede Korkut Dresden nüshası.

ERGİN, M. (1971). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

ME: ERGİN, M. (1989). *Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 169.

MEII: ERGİN, M. (1991). *Dede Korkut Kitabı II (İndeks-Gramer)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 219.

- OŞG:** GÖKYAY, O. Ş. (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- GÖKYAY, O. Ş. (1995). *Dede Korkut Hikâyeleri*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- KAÇALİN, M. S. (2004). Dede Korkud Kitabında Okuma Önerileri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1998/I*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 793, 93-100.
- KAÇALİN, M. S. (2006). *Dedem Korkudun Kazan Bey Oğuz-nâmes*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- KARASOY, Y. ve YAVUZ, O. (2004). Dede Korkut'ta ayıt-/ eyit-; eyit-/ yit-/ it- ve aşıt/ işit Kelimeleri Üzerine. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 28, 101-115.
- ÖZÇELİK, S. (2005). *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar/ Dizin/ Metin*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- ÖZÇELİK, S. (2006). *Dede Korkut Üzerine Yeni Notlar*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- TEKİN, T. (1986). Dede Korkut Hikâyelerinde Bazı Düzeltmeler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1982-1983*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 527, 141-156.
- TEKİN, T. (1994). *Tunyukuk Yazıtı*. Ankara: Simurg Yayınları.
- TEZCAN, S. ve BOESCHOTEN, H. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1441.
- TEZCAN, S. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1457.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 549.